

BARÁTH FERENC:

TUDOMÁNY, POLITIKA, IRODALOM*

A három fogalom — tudomány, politika, irodalom — szerves kapcsolatban van egymással. Hiszen a tudomány a politikával *conditio sine qua non*-viszonyban forrott össze, az irodalom pedig a tudományos eredmények megrögzítését, szellemi közkinccsé való átalakítását célozza. Azonkívül: a politika is több érintkezési felületen találkozik az irodalommal: eltekintve attól, hogy bizonyos irodalmi alkotásokból nem hiányozhatik egy-egy kor politikai háttere, erőviszonyainak megjelölése, a politika önmagában is lehet irodalmi anyag: egy-egy Pethő Sándor vagy Herczeg Ferenc-vezércikk önmagában is kielégíti a legkényesebb irodalmi igényeket is. Az iskolás meghatározás, melyet — nagyon helytelenül! — szokás lemosolyogni, az irodalom területére iktatja mindazt az írói alkotást, melyben maradó tartalmi érték művészi formában jut kifejezésre. Nos: egy André Maurois vagy egy Emil Ludwig — ha politikai vagy társadalmi esszéiket nézzük — nem irodalmi jelenség-e legalább olyan mértékben, amilyen jelenségnek ismerjük el őket tudományos — politikai — szempontból.

Ma, a nyomtatott betű tekintélyének sajnálatos megingása idején is a nagyközönség íróinak ismeri el, tehát az irodalom kategóriájába sorolja a szemfüles riporttereket, a boxmeccsek talpraesett tudósítóit, a szakírókat, akár az édesvízi moszatokról, akár az eposzi kelléktárról ír. Miért ne lenne író az, aki századokat irányító egyéniségek lelki eredőjét tudja összetevőkre bontani, illetve: adott korviszonyok összetevőit úgy állítja egymás mellé, hogy a legvalószínűbb eredőt tudja belőlük kikövetkeztetni? Hiszen ez a művelet többirányú elmélyülést, a problémakör minden szempontú megvizsgálását kívánja meg: egy alapos politikai tanulmány, ha regényes színek vegyülnek is az elmélyülő és tudományos vizsgálódások közé, mély kortörténeti, pszichológiai műveltséget és nagyfokú intuitív készséget követel meg.

Számolni kell azzal — ahogyan Hegedűs Lóránt írja —, hogy az affajta művekben, amelyet ő írt Széchenyiről, a megállapítások esetenként egyéni értékűek maradnak, hiszen a politikában nem lehet matematikai eredményeket várni, fő-

* Hegedűs Lóránt következő könyvei nyomán: Két Andrássy és két Tisza (Athanaeum 1937), Kossuth Lajos, legendák hőse (Athanaeum 1934), Gróf Széchenyi István regénye és éjszakája (Athanaeum 1932), Görgey (Nyugat 1938).

leg akkor nem, ha a multbeli politika hatásaiban még ma is kirezg és kapcsolatot tart fenn bizonyos mai politikai eszmékkel is. Igaz, de talán mégis túlzó, amit „Gróf Széchenyi István regénye és éjszakája” című művének előszavában ír: „Oly óriással állunk szemben, aki minden magyart vonzani fog s voltaképen minden magyar közírónak és költőnek meg kellene írnia a maga Széchenyi-könyvét. Minden kor önmagát fogja keresni benne, mert csodálatos fényét mindegyikünk prizmája más sugarakra vetíti szét egyéni lélek- és korszellem szerint. Mind aknázzuk, de Széchenyi kimeríthetetlen marad, míg mi s időnk elmúlunk.”

Az a veszély forog fenn: nem lesz-e hiába az a sok-sok fáradozás, mellyel a kutató egy Széchenyinek, egy Kossútnak, Tiszának, Andrásynak vagy Görgeynek alakját vizsgálja és próbálja összeegyeztetni: vajjon politikai mozdulataikat meg lehet-e magyarázni egyéni lélektanukkal, nem más igényekkel lépett-e fel a politikus, mint amelyek egyéni alkatával összhangban voltak, vagy: lépést tudott-e tartani a politikai koncepció az „*egyén*” szárnyalásával, illetve: fel tudott-e emelkedni az *egyén* politikai egyéniségének a színvonalára? Tehát: megbírta-e az *egyén* önmagának, mint *politikusnak* a súlyát, egyértékű volt-e benne az *ember* és a *politikus*? Mert minden politikai zsenit az a veszély fenyegeti, hogy az *ember* lomhább, mint a *politikus*, vagy; a *politikus* kisebb horderejű egyéniség, amilyen maga az *ember*. Ez a kettősség, mely legtöbbször egyéni — egyúttal: nemzeti — karriereket tör ketté, minden időben legkomolyabb veszedelme volt egyénnek és nemzetnek egyaránt. Fráter György nagyvonalú elgondolásait a *politikus* termékeny és lendületre kész lelke sugallta, de az *ember* nem érte utól a politikust. Tisza István tragédiája is emberi kisebbségből származott: nagyméretű politikai gondolatait *emberőtökkel* vetítette önmaga elé, de nem látta élesen a közvetlen politikai környezetet; míg politikájában robbanó dinamizmus, heves szárnyalás fűtötte, *emberlényegében* kételkedő, fanyar és klasszikus higgadtságra törő lélek volt, méltóan ebben politikai eszményképéhez, Bismarckhoz, akit — mint *politikust* jellemzett valami csodálatos józanság: nemcsak a vaskezü, hanem vaslelkű alakja is volt korának. Tisza Istvánt szenvedélyesség határozta meg és leghívebben kitörésre kész en garde-állásban lehetne ábrázolni.

Tisza István bukásában a tragikus jelleget méginkább az adta, hogy vele együtt a nemzet került tragikus helyzetbe. Önmaga látnok volt és minden erejével az eljövendő nagy háború pusztításait akarta megakadályozni — preventív úton. Olyan korban élt, mely a magyar történelem egyik legpolitikusabb korszakának számít: a kiegyezés, a körülötte folytatott ellenzéki és helyeslő sajtóhadjárat folyamán olyan politikai műveltséget és kritikai tudatot fejlesztett ki a magyar társadalomban, amilyenre azóta talán csak a mai időkben értett meg a magyar társadalom. Az akkori és a mai politikai köz-

szellem között azonban lényeges különbség észlelhető: a ki-egyezőskori politika — amint ez tudományosan is igazolható — alaposabb és mélyebb barázdákat szántott a politizáló kedélyekbe és termékenyebb talajba hintette a magvakat, amelyek mindezen felül még sokkal terebélyesebb és gazdagabb lehetőségeket hordtak magukban. Ebben a csordulásig meg-ért politikai légkörben minden szónak, miniszterelnöki gesztusnak építőbb következménye és rombolóbb kalibere volt, olyan mértékben, amilyenről ma, a *meglazult* — épen ezért kényelmetlen, hogy úgy mondjuk: *feszült* — politikai légkörben szó sem lehet. A magyar politika hőskorában, mikor a Kossuth- és Széchenyi-koncepciók folytatói az Andrássyak és a Tiszák voltak.

Hogy lehetne mindezeket a tényeket pusztán önmagukban szemlélni? Csupán a történelemtudomány száraz-józan értékítéletével, mely például nem tudná Tisza Istvánt *menteni* sem, nem is szólva *megmentéséről*. Itt a politika szerepét politikusnak kell tisztáznia, aki a tudós mérlegelő pártatlanságát a jószimatú politikus-elme beleélésével teszi elevené és az író bensőséges lírájával színezi át.

Itt találkozunk a tudomány, a politika és az irodalom, ezen a ponton olvad szintézisbe Hegedűs Lőránt könyveiben is: félreértett és egyes körökben rosszindulattal kezelt politikai sakkhúzásait a zseniális látnoksággal megáldott politikus jószándékú lendülete igazolta, de erre ösztönözte tudósvolta is, mert politikája az adatok tudományos mérlegelése alapján csak kedvező eredményt hozhatott volna. Hegedűs Lőránt is a százados hullámmzó politikai vonalnak kedvező irányváltztatását akarta előidézni s ezt legjobb belátása szerint cselekedte. Önmaga igazolására a huszas évek politikai viszonyainak őszindítékához, Széchenyi Istvánhoz tért vissza. Őt vizsgálja meg a tudósnak és az írónak „kegyetlen” józanságával, illetve hozsannázó hódolatával. S vajjon szabad-e a józanul alkalmazott bírálat mellett elítélni azt, aki egész életében, legtermékenyebb éveit önzetlen feláldozásában történelmi analógiákat keresett — és talált — önmagához? A nemzet tragédiáját fejtette meg: az egyénekbe tömörülő nemzeti sorsot. Olyan egyéniségeket boncolgat a tudós, a politikus és az író szemszögéből, akik egy évszázad óta történelmi sorsunk lázadóúi voltak, megtestesítették a produktivitást sürgető nemzeti gondolatot, kifejlesztették az „idők teljességében” a forradalmi cselekedetek felé irányuló nemzeti hajlandóságot; vizsgálatát kiterjesztette a száz évig működő „politikai generáció” egyéniségeivé, akik közül az első — Széchenyi — önmaga vetett véget életének, az utolsó — Tisza István — anarchisták áldozata lett. Sorsukat emberi megértéssel szemléli, azzal az okos megbocsátással, melyre csak a tudós és a politikus képes, aki világosan tudja, hogy a politikai tettek a nemzet testének hámrétegén belül kezdik munkálkodásukat, az idegekben; és: egyetlen politikai mozdulat emberöltők politikai, szellemi és gazdasági

életét irányíthatja. Ilyen értelemben az 1825-ös évek gazdasági és politikai reformgondolatának végső hullámszámai Hegedűs Lórántig is elértek. Személyének éppen az ad történelmi jelentőséget, hogy részese volt egy század óta húzódozó politikai koncepciónak, mely az adott körülmények között csak az ismert módon fejeződhetett be. Kossuth, akinek nemcsak merészségéből Hegedűs Lóránt egyéniségében is több vonás fedezhető fel, gazdagítva és elszínesítve egy reálpolitikus csodálatos mérsékletével s tapintatával, továbbá egy analitikus szellem történelemértésével és történelemérzésével, tehát: Kossuth forradalmi akarata sem a forradalmi jelleg, inkább az akarat nyilvánításának koraisága miatt vallott kudarcot. A történelem mindig pillanatokon múlik. Mikor már majdnem minden későn volt, a világháború gazdasági kiszípolozottságában, nem önmagához volt-e következetes a történelem, amikor kegyetlen sarcot kívánt a legjobb indulatú pénzügyi elgondolásokban is?

Hiszen Hegedűs Lóránt André Maurois intuitív szemléletével nézi — és látja — a nemzet politikai és gazdasági erőviszonyainak alakulását. Érez, tehát ért is, ami nem azonos a maradéktalan helyesléssel: a kiegyezés, amit ma a külpolitikai helyzet váratlan módosulása miatt — sajnos? vagy: hála Isten? — bátran, a maga kedvező és kedvezőtlen következményeinek ismeretében szabadon lehet megítélnünk, még nem abból a szempontból nézi, amiből ma nézné. Vajjon a nemzetiség-politikában nem találna-e élesebb bíráló szavakat Andrássyék Balkán-politikájának a megértésében és: Tisza István romániai fáradozásait nem értékelné-e jobban, a kérdés mai aktualitásának mértéke szerint?

Nem politikai sablon szerint építette fel hatalmas és egész Európában — érték, terjedelem szempontjából — legnagyobb szabású trilógiáját. A Széchenyiről, Kossuthról, a két Andrássyról szóló trilógiája részeit — történelmünk politikai vezéregyenységének tetszeli magassági és mélypontjait — Kossuth alakjának és eszméinek sugalló ereje köti össze: „Hiszen a Legnagyobb Magyaroknak tragikuma is éppen abban áll, hogy bárhogy akarja, véres körmökkel marcangolja bár magáról, Kossuth Lajost nem tudja lelkeről lerázni, mindig tele van, mindig perzseli akaratlan. Hogy várjuk akkor a fiatalabbtól, a most érkezőtől, Andrássy Gyulától, hogy közömbös legyen annak a Kossuthnak emberentúli varázsával szemben, aki éppen az ő Zemplénében ontja első tűzcsövait — és ne hallja leigázó erejű, mennydörgő szózatát, mely éppen a Sátorhegy alján zendül meg?! Nem tudja elkerülni s lerázni magáról Kossuthnak sem égető tüzét, sem sziporkázó tűzjátékát, mert úgy érzi, hogy Kossuth: az Idő, És ez az Idő az ő ideje is.” (Két Andrássy és két Tisza 31. o.)

Az általános közvéleménnyel szemben, mely a nevelő célzatú iskolázás révén inkább a „konstruktívabb” Széchenyit itta magába, nyilván a „forradalmibb,” — „destruktívabb” — Kossuthal szemben, mindig Széchenyit tartotta mintaképnek.

Hegedűs Lóránt sok egyéni és probléma-tisztázó megállapítása igen jelentős és elgondolkoztató adatokat, illetve módosításokat olvaszt magába. Sajátosan egyéni lelkialkata, mely az egyénbe fojtott nemzettragédiát vizsgálja, természetes, hogy Görgey Arthur alakjában is megtalálta az értékesíthető anyagot. Amíg trilogiájában a politika és a tudomány, a kívándorlásról, az adórendezésről s általában az adóról szóló műveiben tisztán a tudomány területén maradt, Görgeyről írt hatalmas drámájában az irodalom területére szorítkozott — látzólag. Mert legelvontabb tudományos műveiben is az írói vérmérséklet: nagyfokú líraiság, pszichológiai tapintat jellemzi még drámáiban — akár Görgey- akár Kossuth-drámájában —; tehát szépirodalmi műveiben is; viszont: szépirodalmi alkotásaiban is a tudós és a politikus ellenőrző ébersége és kombináló készsége érvényesül. A tudomány-, politika-, irodalom-hármasnak ez a töretlen szépségű egysége leghatározottabban éppen a Görgey-drámában jut kifejezésre. Az a nagy önfegyelmező erő, amely a szükséges mértékben az írói fojtja el a tudóssal és a politikussal szemben és az a szárnyalás, mely írói erény a politikus és a tudományos író műveiben, utánozhatatlan és csak önmagához hasonlítható, önmagából vett jelzővel mérhető —: Hegedűs Lóránti.

Azt a legtöbbre becsült külföldi írótypust, melynek Disraeli, Chateaubriand, illetve Goethe a legnagyobb külföldi alakjai, méltóképen, sőt az utóbbi kettőnél — politikai és tudományos felkészültségben — előnyösebben valósította meg: kezdeményező és mindjárt legmagasabb művészettel kiforrott és felülmúlhatatlan értékeket adott. S talán nem utolsó sorban azért, mert hiánytalanul tudta megteremteni a tudomány, a politika és az irodalom hármas szimbiozísát.

Baráth Ferenc